

UTJECAJ OKOLINSKIH ČIMBENIKA NA KONZUMACIJU SREDSTAVA OVISNOSTI KOD ADOLESCENATA

dr. sc. Esmeralda SUNKO

Split

liga-prev@st.t-com.hr

***Sažetak:** Adolescenti se nalaze u razvojno vrlo dinamičnom životnom razdoblju, a mnogi okolinski čimbenici utječu na izgradnju njihovih životnih, pa tako i ovisničkih životnih stilova. U radu su ispitana postojanja i varijacije ovisničkih oblika ponašanja kod adolescenata u dijelu Splitsko-dalmatinske županije. Rezultati ovog rada upućuju na veću konzumaciju alkohola i cigareta kod adolescenata u manjim mjestima. Okolinski čimbenici rizika i zaštite u ovom istraživanju povezuju ovisnička ponašanja adolescenata s permisivnim odgojnim roditeljskim stilovima i roditeljskim postupcima u kojima se tradicionalno prihvaćaju obrasci ovisničkih ponašanja i odsutnost nadzora i kontrole roditelja ili „drugih važnih osoba“ u životu adolescenata, posebno u njihovu slobodnom vremenu. Škola, zaposlenost i religioznost roditelja u ovom se istraživanju nisu pokazali statistički značajnim čimbenicima, za razliku od utjecaja vršnjaka, medija i literature. Rezultati mogu poslužiti kao temelj za izradu preventivnih programa na indiciranoj i selektivnoj razini.*

***Ključne riječi:** adolescenti, obitelj, prevencija, rizični i zaštitni čimbenici*

Rizični i zaštitni čimbenici u prevencijskoj znanosti

Stjecanje i razumijevanje informacija o rizičnim i zaštitnim čimbenicima prisutnim u okruženju neizostavan je dio prevencijskih znanosti, tzv. „umbrella“ koncepta znanosti, koja integrira znanja iz mnogih znanstvenih disciplina. Danas je očita sve veća potreba za „prevođenjem“ tih znanja u sustave prevencije koji će reducirati incidenciju i prevalenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih, ublažiti i smanjiti posljedice kod djece s manje uočljivim, nedefiniranim, neprepoznatim i nedijagnosticiranim teškoćama. U okvirima prevencijskih znanosti određuje

se na: *univerzalnoj* preventivnoj intervenciji (cijela populacijska skupina koja nije identificirana na osnovi individualnog rizika), *selektivnoj* preventivnoj intervenciji (ciljane su na pojedince ili subskupine populacije čiji su rizici za razvoj poremećaja značajno viši nego u prosjeku) i *indiciranoj* preventivnoj intervenciji (visoko rizični pojedinci i subskupine, kod kojih je identificiran minimalan ali vidljiv znak ili simptom nekog poremećaja, koji međutim još nije dosegao dijagnostički stupanj poremećaja po DSM-IV ili MKB 10).

Područje tretmana pripada dijagnosticiranim slučajevima ili manifestiranim rizičnim ponašanjima na osobnoj razini, a održavanje stanja usmjeruje se prema dugotrajnim tretmanima i posttretmanima. Mrazek i Haggerty (1994.) uspostavljaju sustav u kojem je *termin prevencija rezerviran samo za one intervencije koje se pojavljuju prije inicijalnog početka mentalnih i ponašajnih poremećaja*. Teško je striktno odvojiti prevenciju od tretmana, a tretman od održavanja stanja, no čvrsta granica između dvaju bliskih dijelova u praksi i nije od velike važnosti. Navedeni sustav omogućuje zadovoljavanje potreba pojedinaca ili skupina na način koji je primjeren razvojnim osobitostima i osiguranju prilagodbe sadržaja i drugih strukturalnih elemenata odgojno-obrazovnog procesa, a isto je djelotvorniji, brži i jeftiniji od dosadašnjeg sustava djelovanja. Ovakav sustav s jedne strane pobliže određuje subpopulacije ili pojedince prema njihovim rizicima i potrebama, a s druge postavlja mogućnosti detaljnijim intervencijama, tretmanu ili rehabilitaciji. Takva podjela u ukupnosti znanja i primjenjivih programa poznata je na internacionalnoj razini u znanstvenim krugovima i ima posebno uporište u pedagojskim znanostima jer omogućuje detaljnu razradu programa, ciljanu i usmjerenu ka kompetencijama potrebnima za poznavanje učinkovitih tehnika poučavanja i prepoznavanje specifičnosti koje iz univerzalnih preventivnih intervencija prelaze u selektivnu ili indiciranu preventivnu intervenciju. Prevencija se danas općenito ogleda u općoj strategiji smanjenja potražnje, a ne u području smanjenja opskrbe (EMCDDA, 1996.). Doprinos boljem razumijevanju i prevenciji zlouporabe sredstava ovisnosti među mladima jesu znanja o rizičnim i zaštitnim okolinskim i osobnim čimbenicima (Bašić i sur., 2001.). Rizični se čimbenici odnose na utjecaje koji povećavaju mogućnost pojave, pogoršanja ili održavanja nekoga problemskog stanja, a mogu se pronaći od prenatalnih bioloških obilježja djeteta preko obiteljskih do širokih okolinskih uvjeta. Snage djeteta da se odupre faktorima rizika nazivaju se zaštitnim faktorima (Fraser, 1997. prema Sladović-Feranz, 2007.).

Adolescenti

Utvrđivanje i prepoznavanje čimbenika rizika za eksperimentiranje i razvoj ovisničkog ponašanja od presudne je važnosti kako na selektivnoj i indiciranoj razini u školama i obiteljima tako i za politiku i aktivnosti društva koje se mora

suočiti s rastućim problemom ovisničkih oblika ponašanja. Adolescencija je specifičan razvojni period u životu pojedinca, obilježen promjenama na tjelesnom, emocionalnom i socijalnom planu. U tom prijelazu iz svijeta djece u svijet odraslih događaju se složene promjene. Specifičnost razdoblja osim osjećaja pripadnosti vršnjačkoj skupini karakterizira mladenačka sklonost rizicima, pa su upravo adolescenti najugroženiji u eksperimentiranju psihoaktivnim tvarima. Mediji, susjedstvo, religijske organizacije i društvo u cjelini smatraju se sekundarnim izvorima učenja socijalnih normi. Primarni su izvori učenja socijalnih normi za kritičnog razdoblja adolescencije obitelj, škola i grupa vršnjaka (Baretić, 2005.). Obitelj kao glavni zaštitni čimbenik ima funkciju kompenzacije, suzbijanja i uklanjanja čimbenika rizika, razvijajući još kod vrlo malog djeteta kompetenciju za zdrav, autonoman i odgovoran oblik funkcioniranja, usmjeren prema sebi. Ako obitelj ne funkcionira zdravo, ona postaje čimbenik rizika jer izostaje roditeljski nadzor i upućenost u provođenje aktivnosti vlastite djece. Razvoj zaštitnih faktora kod adolescenata ostvariv je prethodnim njegovanjem privrženosti kod sasvim malog djeteta prema roditeljima i obratno, roditeljskim praćenjem djeteta, nadzorom i pokazivanjem brige. Tek tada adolescent može imati zdrave potencijale privrženosti i svojoj vršnjačkoj skupini koja ga prihvaća (Deković, 1999.).

Problem i cilj ispitivanja

Zloupotreba sredstava ovisnosti godinama je veliki društveni problem, posebno u doba adolescencije. Postojanje rizičnih i odsutnost zaštitnih čimbenika može rezultirati povećanjem kriminaliteta, povećanjem rizika od zloupotrebe psihoaktivnih tvari i stvaranja ovisničkih ponašanja, depresije, suicida... Rizični i zaštitni čimbenici egzistiraju na različitim razinama te su u individualnoj interakciji jedni s drugima i društvom oko tih pojedinaca. Rezultati ESPAD istraživanja¹ iz 2007. godine pokazuju sve veće eksperimentiranje s psihoaktivnim tvarima kod ženskih ispitanika, veće nego kod muških. Prije dvanaest godina (god. 1995., kad je u Hrvatskoj provedeno prvo ESPAD istraživanje) naša je zemlja bila daleko ispod prosjeka ESPAD zemalja. Danas je Hrvatska iznad prosjeka tih zemalja (www.hzjz.hr/publikacije/ESPAD).

Na tragu dosadašnjih istraživanja (NIDA, B. Cire, 2002., Sakoman, 2005.), fokus aktivnosti u ovom radu odnosi se na selektivne preventivne intervencije koja trebaju dati odgovore na pitanja:

(1) postojanja problema i njihovih varijacija u populaciji adolescenata;

¹ European School Survey on Alcohol and Other Drugs u kojoj se svake četiri godine ispituju ovisnička ponašanja o psihoaktivnim tvarima kod adolescenata koji u godini ispitivanja pune šesnaest godina (www.hzjz.hr/publikacije/ESPAD_2007_Tit.pdf). ESPAD istraživanjima obuhvaćena je većina zemalja Europe i SAD-a.

(2) o uzrocima njihova pojavljivanja (etiologija – rizični i zaštitni okolinski čimbenici);

(3) o mogućim intervencijama za prevenciju takvih problema temeljenim na dobivenim rezultatima.

Mnoga istraživanja na području kontinuiranog provođenja programa prevencije pokazuju dugoročne pozitivne učinke u smanjenju rizičnih i jačanju zaštitnih faktora. Programi temeljeni na društvenoj inokulaciji (Evans, 1976., Evans, 1978., Hansen, Graham, 1991., Botvin i sur., 1995.) široko su testirani, a kombinacije osposobljavanja u vještinama za odupiranje ovisničkim oblicima ponašanja više su puta demonstrirale svoju učinkovitost.

Metode, mjesto, vrijeme, ispitivanja i ispitanici

Ispitanici su u ovom ispitivanju ispunjavali upitnik, dragovoljno i anonimno, u siječnju 2008. godine. U obradi podataka upotrijebljen je SPSS 17,00 for Windows.

Upitnik je sastavljen od sedam pitanja koja sadrže potpitanja sa sadržajima potrebnima za procjenu socijalne integracije, procjenu moralnih prosudaba i samoprocjenu samokontrole ispitanika, kao zaštitnih čimbenika u prevenciji ovisničkih oblika ponašanja.

Njime je obuhvaćeno 296 učenika i učenica prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda triju srednjih škola na području Splitsko-dalmatinske županije (Gradevinsko-geodetska škola u Splitu, 30,1% ispitanika, Srednja strukovna škola bana J. Jelačića u Sinju, 37,9% ispitanika, i Turističko-ugostiteljska škola u Splitu, 32% ispitanika). Broj ispitanika otprilike je podjednako obuhvatio anketirane s boravištem u ruralnim i gradskim sredinama. Sociodemografski i religijski faktori postavljeni u prvom dijelu upitnika jesu: škola, dob i spol ispitanika, mjesto njihova boravka, zaposlenost roditelja i religijska sklonost roditelja. Rezultati ispitivanja prema dobi prikazani su u tablici 1. Prema spolu, upitnikom je obuhvaćeno 41,6 posto muških i 58,4 posto ženskih ispitanika, što odgovara spolnoj distribuciji srednjoškolaca prema podacima Ureda za statistiku Splitsko-dalmatinske županije. Kod velikog su broja ispitanika roditelji zaposleni (94,7%), a većina adolescenata (99,6%) opisuje svoje roditelje kao vjernike.

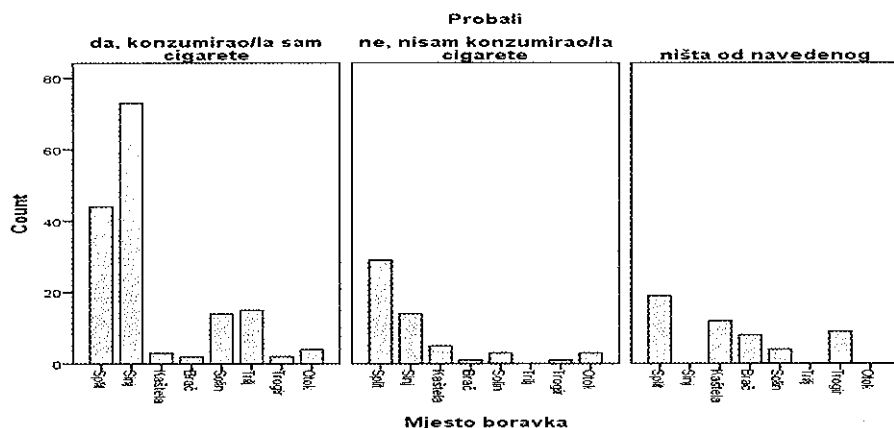
Tablica 1: Dob

God.	Učestalost	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
15 god.	77	29,1	29,1	29,1
16 god.	66	24,9	24,9	54,0
17 god.	80	30,2	30,2	84,2
18 god.	42	15,8	15,8	100,0
Total	265	100,0	100,0	

Rezultati i rasprava

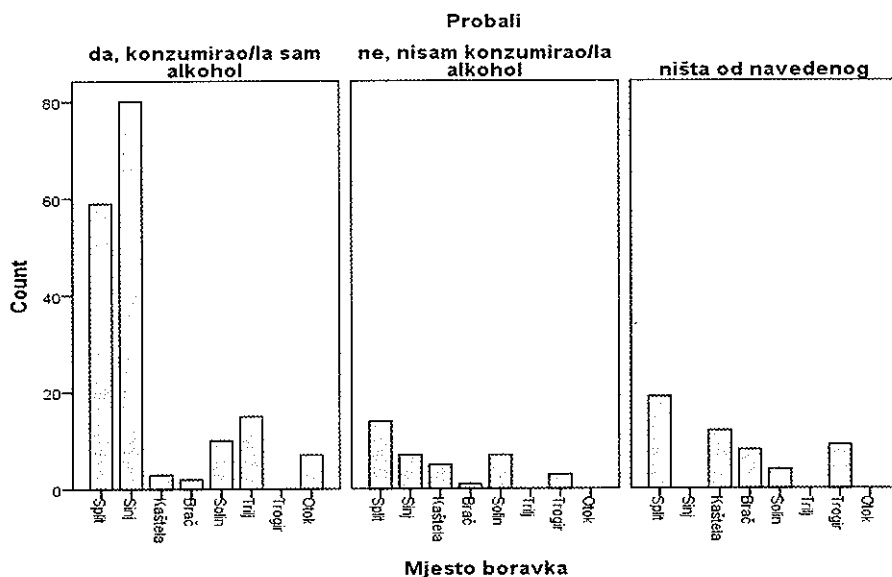
Rezultati ispitivanja pokazuju zastupljenost ispitanika s boravištem u sljedećim gradovima i mjestima: Splitu kao velikom gradskom središtu, Sinju kao manjem gradskom središtu te manjim ruralnim mjestima u blizini Splita. Od 296 ispitanika (grafikon 1), 45 posto mladih iz Splita probalo je konzumirati cigarete, dok je postotak mladih iz Sinja koji su ih probali konzumirati statistički značajniji i iznosi čak 74 posto iako je Sinj manje gradsko središte. Slijede gradovi: Trilj (18%), Solin (16%), Otok (7%), Kaštela (5%), Trogir i otok Brač (po 3%).

Rezultati pokazuju da 75 posto upitnikom obuhvaćenih adolescenata puši svakodnevno, povremeno ili u posebnim prigodama. Ispitanice ne zaostaju za muškim ispitanicima. Rezultati ovog ispitivanja pokazuju da 70 posto ispitanika puši svakodnevno.

Grafikon 1: Konzumiranje cigareta prema mjestu boravka

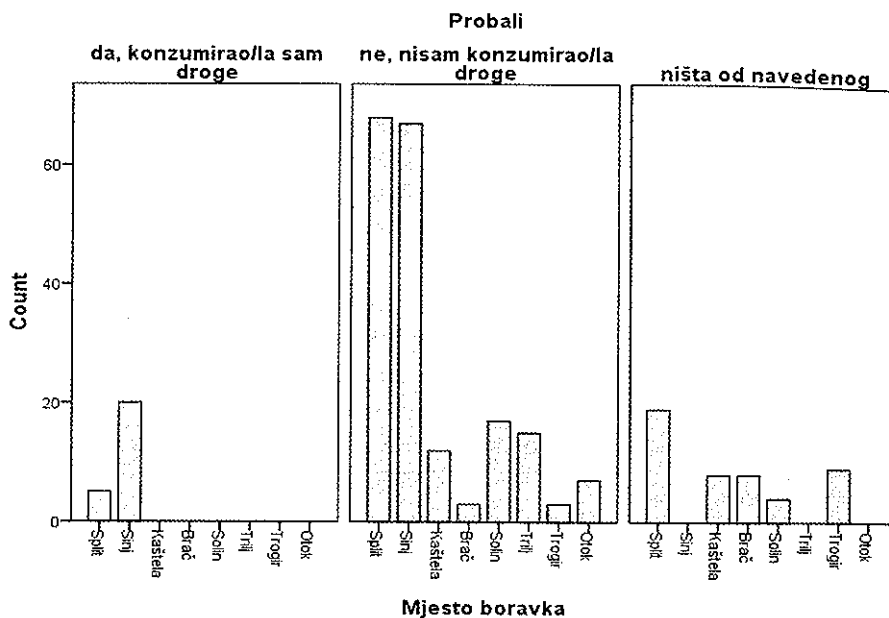
Alkohol je tradicionalno prisutan u našem društvu i kulturi. On prati sva obiteljska okupljanja od rođenja do smrti, i do prvog, vrlo ranog kontakta s alkoholom najčešće se dolazi u obiteljskom domu. Tradicionalna prihvaćenost alkohola priječi odvajanje društveno prihvatljivog ponašanja od ponašanja koja štetno utječu na zdravlje i oštećuju društveno funkcioniranje učenika. Rezultati ovog ispitivanja pokazuju da 65 posto adolescentica obuhvaćenih nji meredovito konzumira alkohol, više od (63%) muških adolescenata. Adolescenti koji žive u gradu Sinju značajno više od adolescenata u drugim gradovima konzumiraju alkohol. Čak 80 posto mladih Sinjana ističe osobnu konzumaciju alkohola. Razlika je između njih i adolescenata u drugim sredinama značajna: splitski adolescenti konzumiraju alkohol u 58 posto slučajeva, triljski i solinski u 17 posto, otočki u devet posto, kaštelanski u pet posto i brački u tri posto slučajeva (grafikon 2).

Grafikon 2: Konzumacija alkohola prema mjestu boravka

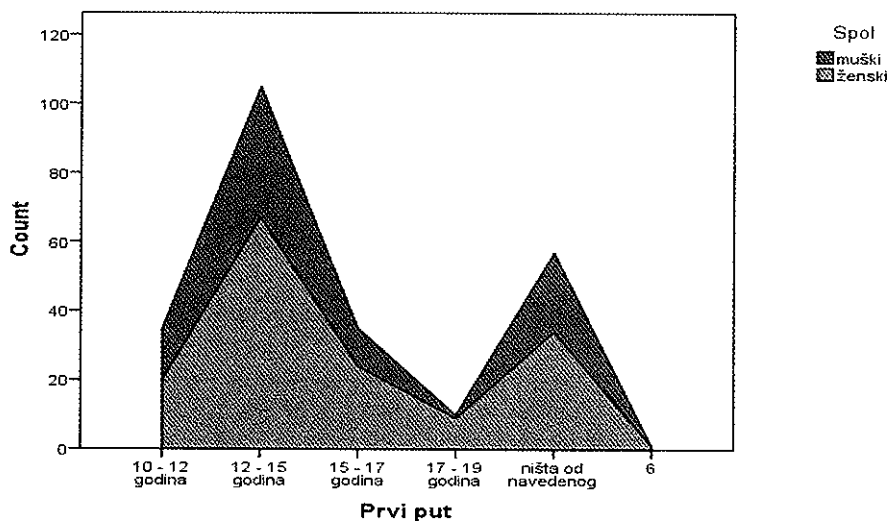
Rezultati ESPAD istraživanja za 2007. godinu također pokazuju određenu stagnaciju u konzumaciji droga (20 posto učenika i 15 posto učenica konzumira drogu), međutim kada se usporede s rezultatima iz 1995. godine (tada je tri posto učenica i četiri posto učenika u Hrvatskoj konzumiralo drogu), vidimo da je povećanje konzumacije statistički značajno.

Rezultati ispitivanja provedenog za potrebe ovoga rada pokazuju značajno manju prisutnost adolescenata u konzumaciji droga (devet posto muških i osam posto ženskih adolescenata redovito konzumira droge) negoli alkohola i cigareta. Rezultati ovog ispitivanja pokazuju stagnaciju u uzimanju droga kod adolescenata u manjim i ruralnim mjestima (Kaštela, Brač, Solin, Trogir, Trilj i Otok). Adolescenti Sinja prednjače u konzumaciji droga i alkohola u odnosu na druge gradove (Split) i manja mjesta u Splitsko-dalmatinskoj županiji (grafikoni 1, 2, 3). Rizični čimbenici više prisutni u gradu Sinju možda se javljaju zbog neorganiziranoga provođenja slobodnog vremena, posebno u manjim mjestima, u kojima kronično nedostaje sadržaja i objekata za okupaciju slobodnog vremena. Slični su zaključci drugih ispitivanja (Arbunić, 2004.).

Grafikon 3: Konzumacija droga prema mjestu boravka

Većina ispitanika s konzumiranjem je psihoaktivnih sredstava počela vrlo rano; prvi put su ih konzumirali u razdoblju od 12. do 15. godine života. S kronološkom dobi smanjuje se broj adolescenata koji prvi put uzimaju neko psihoaktivno sredstvo.

Grafikon 4: Prvi put konzumirali

Pušenje i konzumacija alkohola kao navika povećava se s dobi, te ako se s tim započinje rano u tijeku srednjoškolskog obrazovanja ili prije, postaje učestalije u kasnijoj dobi (Sakoman, 2005.).

Zabrinjava i rezultat prema kojemu je 18,9 posto mladih ispitanika bilo samo kada su prvi put konzumirali psihoaktivne tvari (tablica 2). Dobiveni podaci pokazuju čvrstu orijentaciju mladih na vršnjačku skupinu, njezinu snažnu dominaciju, ali i negativan "self koncept" povezan s pojavom ovisničkih ponašanja.

Tablica 2: Prvi put konzumirali

Načini konzumacije	F	%
sami	50	18,9
prijatelj	135	50,9%
relativno nepoznata osoba	19	5,3
ništa od navedenog	66	24,9

Podaci iz ovog ispitivanja potvrđuju rezultate ispitivanja koji pokazuju da se adolescenti upuštaju u ovisničke oblike ponašanja s dobro poznatim osobama. Mitovima o podmetanju psihoaktivnih sredstava i nenamjernoj konzumaciji nema mjesta. Dobivene podatke objašnjavaju upozorenja WHO-a (World Health Organization) koja upućuju na sve prisutniju depresiju i anksioznost u adolescenciji, koje imaju negativan učinak na psihosocijalni razvoj, što je visoki rizični faktor u ovisničkim oblicima ponašanja (www.pathawayshrc.com.au).

Tablica 3: Usporedba dobi ispitanika i okolinskih faktora koji utječu na znanja o sredstvima ovisnosti

Znam dovoljno	Ne znam dovoljno	DOB	Gdje sam doznao/la					X ²
			godine	prijatelji	škola	mediji	literatura	
31,1%	11,4%	15	11,1%	33,0%	25,9%	25,0%	0,0%	0,012
25,2%	31,4%	16	,0%	29,5%	27,4%	,0%	,0%	
28,6%	25,7%	17	66,7%	19,3%	32,6%	37,5%	,0%	
15,0%	31,4%	18	22,2%	18,2%	14,1%	37,5%	,0%	

Usporedni podaci (tablica 3) pokazuju da stariji ispitanici (osamnaestogodišnjaci) smatraju kako *ne znaju* dovoljno o sredstvima ovisnosti (31,4%), za razliku od mladih ispitanika, petnaestogodišnjaka (31,1%), šesnaestogodišnjaka

(25,2%) i sedamnaestogodišnjaka (28,6%), koji smatraju da znaju dovoljno o tim sredstvima. Rezultati potvrđuju „rizičnost“ prijatelja i društva u kojem se mlađi adolescenti kreću i od kojih su dobili informacije i znanja o sredstvima ovisnosti, ne prepoznajući pritom „rizičnost“ situacije. Manjak vještina i nedovoljne strukturiranosti u mogućnostima izbora odupiranja takvim rizicima usmjeruje ka konzumaciji psihoaktivnih supstancija. Stariji adolescenti (osamnaestogodišnjaci) već su prošli fazu upoznavanja i osvijestili su dubinu problema, o kojem realnije samoprocjenjuju svoje (ne)znanje.

Pearsonov hi-kvadrat potvrđuje statističku značajnost jer je asimptotičnost Sig = 0,012 manja od granične 0,05 (tablica 3).

Rezultati pokazuju da su osamnaestogodišnjaci najviše znanja i informacija prikupili iz literature, a sedamnaestogodišnjaci od prijatelja. Šesnaestogodišnjaci su više okrenuti školi i medijima u stjecanju znanja o ovisnostima, dok petnaestogodišnjaci na prvo mjesto stavljaju školu. Nitko od ispitanika (100%) nije znanja stekao od nekoga od rodbine (otac, majka, rođakinje, rođaci, bake, djedovi). Polazne pozicije mnogih istraživanja koja se odnose na roditelje, koji su „štit“ između djeteta i nepovoljnih čimbenika iz okoline kao što su uporaba sredstava ovisnosti. Očito zato roditelji trebaju imati vještine pozitivnog roditeljstva, znati postaviti granice, reći „ne“ bez nasilnosti, pratiti ponašanje djeteta i biti pozitivno uključeni (Sunko, 2009.). Franc, R. i sur. (2002.) te Raboteg-Šarić i sur. (2002.) prezentirali su rezultate u kojima se prepuštanje djeci odabira načina provođenja slobodnog vremena, bez nadzora roditelja, njihova stvarnog interesa i brige za to gdje i kako im djeca provode slobodno vrijeme, smatra jednim od važnih rizičnih čimbenika koji vode k pojavi ovisničkih ponašanja, posebice kod adolescenata. Rizični čimbenici uključuju stilove roditeljskog odgoja i prihvaćenost uporabe psihoaktivnih supstancija u obitelji kao kopirajući model ponašanja. Rezultati usporedbe roditelja koji konzumiraju alkohol i cigarete s izvorima stjecanja znanja o sredstvima ovisnosti (tablica 4) pokazuju da najviše znanja imaju oni adolescenti čiji su roditelji konzumenti alkohola i cigareta (44,0%). Jak utjecaj roditeljskog ponašanja na znanja o psihoaktivnim tvarima adolescenata potvrđuje statistička značajnost Asymp. Sig. = 0,019, što je manje od granične (0,05) i sukladna je rezultatima ispitivanja Gartona i sur. (2004.)².

Ponašanje roditelja kao i njihov odgojni stil može se smatrati najvećim prediktorom rizika i zaštite adolescenata. Na pušenje adolescenata utječe ponašanje prijatelja i vršnjaka s kojima se oni druže, ali i navike i ponašanja roditelja. Rezultati ovog ispitivanja pokazuju da mladi imitiraju ponašanja roditelja. Zaštitni

² European School Survey on Alcohol and Other Drugs, u kojoj se svake četiri godine ispituju ovisnička ponašanja o psihoaktivnim tvarima kod adolescenata koji u godini ispitivanja pune šesnaest godina (www.hzjz.hr/publikacije/ESPAD_2007_Tit.pdf). ESPAD istraživanjima obuhvaćena je većina zemalja Europe i SAD-a.

čimbenici koji se od ranog djetinjstva razvijaju u roditeljskom domu trebali bi činiti potencijale adolescenata pomoću kojih se oni uspješno suočavaju s problemima. Rezultati pokazuju da takvi čimbenici zaštite izostaju u obiteljima u kojima roditelji primjerom pokazuju konzumaciju alkohola (6,6%) i cigareta (44,0%). Unutarnja dinamika obitelji, atmosfera u njoj, komunikacija između članova obitelji, načini rješavanja sukoba i nadzor nad djetetovim ponašanjem izvan obiteljskog okruženja faktori su rizika ili zaštite (Ajduković, 2000., Schneiderman, 2004., Piko, 2004.). Adolescenti čiji su roditelji konzumenti psihoaktivnih sredstava znanja o tim sredstvima i njihovu utjecaju na organizam stječu uz pomoć medija (49,6%) i literature (25%) /tablica 4/. Novija svjetska iskustva (Ajduković, 2007.) iznose podatke u kojima su najdojmljivija iskustva iz područja vezanih uz upotrebu interneta i "chat box" tečajeva.

Tablica 4: Usporedba roditelja konzumenata s izvorima stjecanja znanja

Roditelji	Gdje sam doznao/a						Ukupno
	prijatelji	škola	mediji	literatura	rodbina	nemam znanje	
konzumiraju cigarete	33,3%	55,7%	40,0%	12,5%	,0%	,0%	44,0%
ne konzumiraju cigarete	33,3%	14,8%	3,7%	37,5%	,0%	,0%	9,9%
konzumiraju alkohol	11,1%	1,1%	9,6%	12,5%	,0%	,0%	6,6%
ne konzumiraju alkohol	,0%	,0%	,7%	,0%	,0%	,0%	,4%
ništa od navedenog	22,2%	27,3%	45,9%	37,5%	0,0%	100,0%	38,7%

Većina adolescenata obuhvaćenih ovim ispitivanjem izložena je permisivnim odgojnim stilovima te njeguju neorganizirani stil provođenja slobodnog vremena, bez nadzora, i često ulaze u rizična ovisnička ponašanja. Osnovne informacije koje bi roditelji konzumenti mogli pružiti djeci o sredstvima ovisnosti nedostaju u 100 posto slučajeva. Mladi pokazuju da im u doba odrastanja trebaju drukčija iskustva od onih koja su upoznali u svojim obiteljima. Pokazuju jaku potrebu da budu drukčiji od onih u svojim obiteljima, da budu posebni. Svoje potrebe adolescenti zadovoljavaju u vršnjačkoj skupini, koja se razlikuje od obiteljske po procesu prihvaćanja članova i vanjskih oblika njihova prepoznavanja, što rezultira stvaranjem identiteta pojedinca i potvrdom pripadanja zajednici. Kako bi druženja s vršnjačkom skupinom bila oslobođena rizičnih čimbenika nestrukturiranih aktivnosti, adolescenti bi u ranoj dobi svoga odrastanja unutar obiteljskog ali i odgojno-obrazovnog sustava trebali imati snažne zaštitne faktore.

Analizu rezultata dodatno potvrđuju rezultati o znanjima roditelja o konzumaciji psihoaktivnih tvari njihove djece – adolescenata (tablica 5).

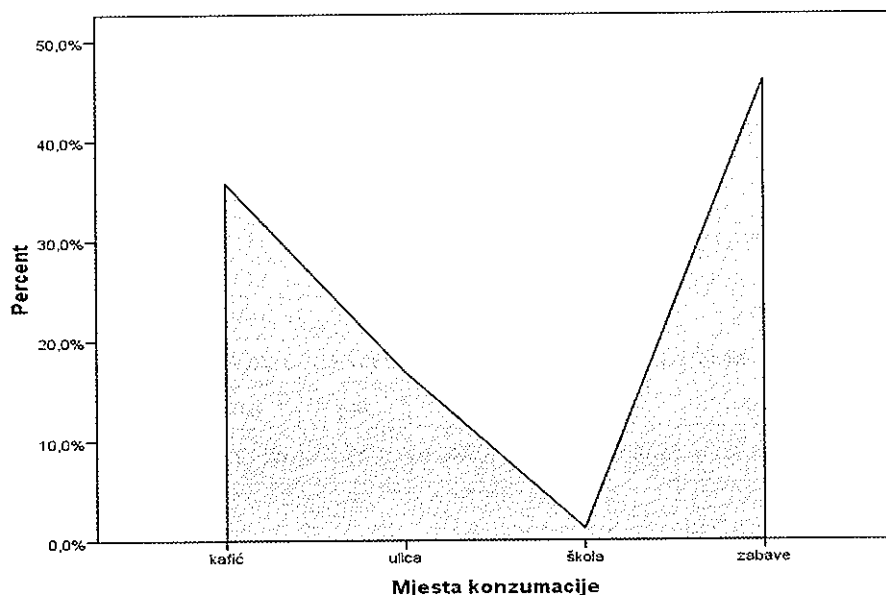
Tablica 5: Znanje roditelja o učestalosti konzumacije sredstava ovisnosti njihove djece

	Učestalost konzumacije					Ukupno
	svakodnevno	vikendom	1-3 x mjesečno	u prigodama	ništa od naveden	
znaju da pušim cigarete	26,4%	33,3%	23,1%	23,8%	,0%	21,4%
ne znaju da pušim cigarete	51,4%	30,0%	38,5%	14,3%	,0%	27,2%
znaju da pijem alkohol	11,1%	21,7%	7,7%	16,7%	,0%	11,9%
ne znaju da pijem alkohol	8,3%	15,0%	30,8%	38,1%	,0%	14,4%
ništa od navedenog	2,8%	,0%	,0%	7,1%	100,0%	25,1%
Ukupno (f)	72	60	13	42	56	243

Jačanje obiteljskih zaštitnih čimbenika nije moguće bez uvažavanja i shvaćanja načina na koji obitelj ili „druge važne osobe“ pridonose povećanju rizika od skretanja tinejdžera prema ovisničkom stilu življenja. Znanje i odobravanje roditelja (33,3%) kada je riječ o konzumaciji cigareta i alkohola od njihove maloljetne djece (tablica 5) podgrijava hedonističku i materijalističku životnu filozofiju. Ovaj dio roditelja nema vremena djeci postavljati granice i održavati odnose s njima kao s djecom nego s njima postupaju kao s odraslima. Oni čuvaju svoju autonomiju za aktivnosti izvan obitelji i svojim tinejdžerima, osobito ako postižu zadovoljavajuće uspjehe u školi, omogućuju prerano i previše slobode i novca za izlaske, a kontrola i nadzor nad svime što se zbiva u vrijeme izlazaka znatno je manja od „prosjeaka“. Može se zaključiti da roditelji ne uzimaju dovoljno u obzir sve izazove i rizike okruženja i nedovoljna životna iskustva svoje djece, i upravo je ta kategorija adolescenata pod većim rizikom od uzimanja psihostimulativnih droga (Sakoman, 2005.).

Rezultati ovog ispitivanja pokazuju statistički značajnu razliku kod adolescenata čiji roditelji znaju za njihovu konzumaciju cigareta i alkohola od onih čiji roditelji o tome ništa ne znaju. Pearsonov hi-kvadrat iznosi 255,405 i pokazuje značajnost jer je asimptotičnost Sig.= 0,000 < 0,05. Dakle, postoji značajan utjecaj na konzumaciju cigareta i alkohola kod adolescenata čiji roditelji znaju za njihovu konzumaciju od onih čiji roditelji ne znaju za to.

Rezultati (grafikon 4) pokazuju da adolescenti sa svim vrstama ovisnosti najviše dolaze u doticaj na zabavama (48%), u kafićima (35%), na ulici (18%), u školi (2%), što upućuje na prepuštanje strukturiranja slobodnog vremena njima, bez kontrole i nadzora ili potpore roditelja, odgovornih u školama ili „drugih važnih osoba“.

Grafikon 4: Mjesta konzumiranja psihoaktivnih tvari

Za stjecanje stvarne slike „znanja o psihoaktivnim tvarima“ bilo bi važno provesti ispitivanje s jasnijom definiranosti i dokumentiranjem aktivnosti u području „stjecanja znanja“. Za potrebe ovog ispitivanja uspoređeni su podaci samoprocjene adolescenata o vlastitim znanjima o sredstvima ovisnosti i školi koju pohađaju (tablica 6).

Tablica 6: Usporedba znanja o sredstvima ovisnosti sa školom koju pohađaju

Samoprocjena znanja o sredstvima ovisnosti	Škola			Ukupno
	Građevinsko-geodetska tehnička škola Split	Srednja strukovna škola bana Josipa Jelačića Sinj	Turističko-ugostiteljska škola Split	
znam dovoljno o sredstvima ovisnosti	68 88,3%	81 83,5%	57 82,6%	206 84,8%
ne znam dovoljno o sredstvima ovisnosti	7 9,1%	16 16,5%	12 17,4%	35 14,4%
Ukupno	77 100,0%	97 100,0%	69 100,0%	243 100,0%

Najviše učenika Građevinsko-geodetske škole smatra da znaju dovoljno o sredstvima ovisnosti, dok najmanje rezultate o samoprocjeni znanja o sredstvima ovisnosti pokazuju adolescenti Turističko-ugostiteljske škole, međutim rezultati statističke značajnosti ne pokazuju snažnu povezanost ovih dviju varijabli vrsta škole i znanja o sredstvima ovisnosti

Tablica 7: (Ne)postojanje statistički jasne razlike prema vrsti škole i znanja o sredstvima ovisnosti

Pearsonov hi-kvadrat test

	Vrijednost	df	asimptotičnost. Sig
Pearsonov hi- kvadrat	6,713 ^a	4	0,152

Pearsonov hi-kvadrat test (tablica 7) ne pokazuje statistički značajnu razliku u znanjima adolescenata prema školama koje su obuhvaćene ispitivanjem, jer je asimptotičnost Sig = 0,152 veća od granične (0,05), što znači da škola koju adolescenti pohađaju nema utjecaja na njihove stilove ovisničkih ponašanja. Blijeda slika odgojno-obrazovnih institucija kao čimbenika rizika i zaštite u prevenciji ovisnosti kod adolescenata u ovom ispitivanju ukazuje da učenje u razredu može biti srž odgojno-obrazovnog programa i ma kako bili dobro napravljeni, ako nisu povezani s događajima izvan razreda, na ulici, kod kuće i u cijeloj zajednici, mogu djelovati suprotno od očekivanog.

Zaključak

Pogled je prema različitim i specifičnim problemima u ponašanju adolescenata vezanim uz ovisnička ponašanja promijenjen, jer ponašanja mladih imaju više zajedničkih nego različitih uzroka. Rezultati ovog ispitivanja pružili su odgovore na pitanja postojanja i varijacija problema u populaciji adolescenata, okolinskih uzroka njihova pojavljivanja i mogućih intervencija za prevenciju takvih problema.

1. Rezultati ovog ispitivanja sukladni su rezultatima ESPAD istraživanja. Posebnost su ovog rada epidemiološke specifičnosti manjih mjesta Splitsko-dalmatinske županije. Prema analizi rezultata zaključuje se da su adolescenti u manjim mjestima više izloženi rizicima konzumacije psihoaktivnih tvari nego oni u većim mjestima.

2. Na temelju iznesenih podataka i njihove interpretacije nameće se zaključak da su prostor boravka i osmišljavanje sadržaja u slobodnom vremenu važni čimbenici rizika i zaštite. Zabave i kafići česti su čimbenici rizika. Okolinski čimbenici rizika i zaštite u ovom istraživanju povezuju ovisnička ponašanja ado-

lescenata s permisivnim odgojnim roditeljskim stilovima. Tradicionalno prihvaćeni obrasci ovisničkih ponašanja roditelja temelj su negativne identifikacije adolescenata i izazov poremećenim interpersonalnim odnosima u obitelji i među vršnjacima. Rezultati ovog rada upućuju na veću konzumaciju alkohola i cigareta kod adolescenata u manjim mjestima i zbog manjka kulturno-rekreacijskih centara i drugih sadržaja (bavljenje društveno korisnim radom). Odsutnost nadzora i kontrole roditelja ili „drugih važnih osoba“ u životu adolescenta, posebno u njihovu slobodnom vremenu, također je čimbenik rizika. Škola, zaposlenost roditelja, religioznost u ovom istraživanju nisu se pokazali statistički značajnim čimbenicima, za razliku od utjecaja vršnjaka, medija i literature, koji su se u ovom ispitivanju pokazali visoko dominantnim čimbenicima rizika i zaštite. Slabe veze s primarnim izvorima socijalizacije (obitelj, vršnjaci, škola) čine adolescente rizičnima za ovisnička ponašanja. Rezultati ovog ispitivanja upravo pokazuju da adolescenti kidaju veze s obitelji i školom (ako su te veze dotada bile slabe) i snažno se vezuju za grupu vršnjaka.

3. Rezultati ovog ispitivanja temeljeni su na okolinskim rizičnim i zaštitnim čimbenicima ovisničkih ponašanja. Mogu poslužiti kao podloga za izradu preventivnih programa na selektivnoj i indiciranoj razini, usmjerenih na smanjenje rizika i jačanje indirektnih zaštitnih faktora (smanjenje antisocijalnog ponašanja, povećana posvećenost osobnoj odgovornosti, smanjenje razine otuđenosti i slabog povezivanja, promjena stajališta o prihvatljivosti ovisničkih ponašanja, detaljnije istraživanje faktora znanja o djelovanju psihoaktivnih tvari).

Djelotvorne intervencije mogu prekinuti „lanac“ nepovoljnih okolnosti. One su moguće u različitim životnim razdobljima, a ovo ispitivanje bolje je osvijetlilo „osjetljivo“ razdoblje adolescencije, kada je učinak rizika najnepovoljniji a mogućnost djelotvornih intervencija najveća.

LITERATURA

1. Ajduković, M., Delale, E. A. (2000.), Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajem u ponašanju, 171-187.
2. Ajduković, M. (2007.), Što ima nova u području promicanja mentalnog zdravlja djece, mladih i obitelji?, *Dijete i društvo*, 1/9, 217-221, Zagreb.
3. Arbunić, A. (2004.), Roditelji i slobodno vrijeme djece, *Pedagogijska istraživanja* 2, 221-230, Zagreb.
4. Bašić, J., Ferić, M., Kranželić, V. (2001.), *Od primarne prevencije do ranih intervencija*, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
5. Baretić, V. (2005.), *Teorija primarne socijalizacije u objašnjavanju etiologije ovisnosti*, Klinika za psihijatriju, alkoholizam i druge ovisnosti Kliničke bolnice „Sestre milosrdnice“, Zagreb.
6. Botvin, G. i dr. (1995.), Long-term follow-up results of randomized drug abuse prevention trial in a white middle class population, *Journal of the American Medical Association*, 273 (14), 1106-1112.
7. Deković, M. (1999.), Risk and protective factors in the development of problem behaviour during adolescence, *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 667-685.
8. Evans, R. (1976.), Smoking in children: developing a social psychological strategy of deterrence, *Preventive Medicine*, 5 (1), 122-127.
9. Evans, R. (1978.), Deterring of onset of smoking in children: knowledge of immediate physiological effects and coping with peer pressure, media pressure, and parent modeling, *Journal of Applied Social Psychology*, 8 (2), 126-135.
10. Franc, R., Šakić, V., Ivičić, I. (2002.), Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima. *Društvena istraživanja*, 11 (2-3), 215-238.
11. Hansen, W., Graham, J. (1991.), Preventing alcohol, marijuana, and cigarette use among adolescents: peer-pressure resistance training versus establishing conservative norms, *Preventive Medicine*, 20 (3), 414-430.
12. Hawkins, J. D., Catalano, R., Aethur, M. (2001.), Development and Evaluation of the Communities that Care Operating System, Society for Prevention Research. Realizing Effective Prevention Policy and Practice through Science, Annual Meeting Washington D.C., May 31 - June 2 2001, 16.
13. Mrazek, J. P., Haggerty R. J. (1994.), *Reducing Risks for Mental Disorders: Frontiers for Preventive Intervention Research*, National Academy Press, Washington, D.C.

14. Nazor, M., Mendeš, B., Sunko, E. (2009.), *Bumerang odgoja*, Liga za prevenciju ovisnosti, Split.
15. Piko, B. F., Vazsonyi, A. (2004.), Leisure activities and problem behaviours among Hungarian Youth. *Journal of Adolescence* 27, 717-730.
16. Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša-Žganec, A. (2002.), Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizična ponašanja mladih. *Društvena istraživanja* 11 (2-3), 239-264.
17. Sakoman, S. (2005.), Država i obitelj u prevenciji ovisnosti, u: *Zbornik radova stručne konferencije „Borba protiv ovisnosti - borba za zdravu obitelj”*, Pula, 19.-22. rujna 2004., Vlada R. Hrvatske i Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 56, Zagreb.
18. Schneiderman, G. (2004.), All in the family, *Canadian business*, 77 (11), 3-77.
19. Sladović-Feranz, B. (2003.), *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.

www.hzjz.hr/publikacije/ESPAD

www.pathawayshrc.com.au

UDK 364.272:364(047.31)

613.81/.84-053.6(047.31)

Preliminary communication

Accepted: 22nd April 2010

Confirmed: 24th August 2010

THE INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE CONSUMPTION OF ADDICTIVE SUBSTANCES AMONG ADOLESCENTS

Esmeralda SUNKO, Ph.D.

Split

liga-prev@st.t-com.hr

Summary: *Adolescents, who go through a very dynamic period, are exposed to various environmental factors that influence the choice of their life styles, including the addictive ones. This work examines the existence and the variations of the addictive behaviour patterns among adolescents in a part of the Split-Dalmatia County. The results of this research indicate a more extensive alcohol and cigarette consumption among the adolescents who live in small rural areas. The environmental risk and protection factors described in this research, represent a link between the adolescents' addictive behavior and their parents' permissive attitudes which, traditionally, approve the addictive behaviour patterns, the lack of parents' control or those of other people who are important in adolescents' lives, especially in their free time. Parents' education, employment and religiousness have been proved as statistically insignificant factors in this research, as opposed to the peer pressure, the media and literature influence. The results of this research could be used as a basis in creating the prevention programmes at the indicative, as well as at the selective level.*

Key words: *adolescents, family, prevention, risk and protection factors*

